

Irene Rabl: „Ite ad Joseph”

Chrysostomus Wieser und die Lilienfelder Erzbruderschaft des Hl. Joseph. St. Pölten: Diözesanarchiv St. Pölten, 2015 (Beiträge zur Kirchengeschichte Niederösterreichs 18, Geschichtliche Beilagen zum St. Pöltner Diözesanblatt 35), 350 pp.

A 18. századi katolikus konfesszionalizáció történetének egyik esettanulmányát dolgozza fel Irene Rabl doktori disszertációja, amelyet a Bécsi Egyetem Bölcsészettudományi Karán védett meg, és jelentetett meg nem sokkal később nyomtatásban. A dolgozat három fő részre tagolódik, az első Chrysostomus Wieser (1664–1747) lilienfeldi apát életútját ismerteti, a második a lilienfeldi apátság keretei között működő Szent József-társulat történetét mutatja be, a harmadik pedig P. Chrysostomus lelkipásztori működésének írásos emlékeit dolgozza fel. A téma több szempontból is magyar vonatkozású: a lilienfeldi apátság 1680-tól birtokolta az egykor Magyarországon fekvő borsmonostori apátságot (Klostermarienberg, a mai Burgenland területén), a lilienfeldi Szent József-társulat rektorai között több magyarországi főnemest is találunk, P. Chrysostomus Wieser pedig Lilienfeld apátjaként többek között a ciszterci rend magyarországi általános helynöki tisztségét is betöltötte.

A kötet elején álló két bevezető fejezet rövid áttekintést nyújt a dolgozat kérdésfeltevéséről, a téma forrásadottságáról és a szakirodalom korábbi eredményeiről. Ezt követően megismerhetjük a Johannes Wieser néven született későbbi apát családi körülményeit és fiatalkorának főbb eseményeit. Az alsó-ausztriai Hainfeldben született és apja a tímár mesterséget űzte. Az 1679. évi pestisjárvány a családra nézve tragikus következményekkel járt: szülei, öccse és húga is áldozatul esett a betegségnek, így a tizenöt éves kamaszfiú árvaságra jutott. A lilienfeldi apátság egyik szerzetese, P. Franz Ticin vette gyámság alá, aki az apátsághoz tartozó, Hainfeld melletti Bergau uradalom jószágkormányzója volt. Az ő segítségével került Johannes Wieser a morvaországi Znaim (Znojmo) jezsuita gimnáziumába, majd a bécsi egyetem teológiai fakultására. Valószínűleg gyámja halála következtében később megszakította bécsi tanulmányait, és a grazi egyetemen hallgatott fizikát. Csak ezt követően lett a lilienfeldi ciszterci apátság konventjének tagja 1688-ban, ahol a Chrysostomus nevet vette fel. 1691. évi pappá szentelését követően főként lelkipásztori tevékenységet folytatott az apátság joghatósága alatt álló plébániákon. Ezek közül kiemelkedik Annaberg, ahol a később részletesen tárgyalt prédikációi is születtek.

P. Chrysostomus ezután az apátságban töltött be vezető tisztségeket (alperjel, novíciusmester, perjel), míg végül 1716-ban a konvent lilienfeldi apáttá választotta. Személyében tehát egy nem nemesi származású

rendtag került az intézmény élére, ezzel prelátusként mind az egyházi, mind pedig a világi társadalom magas presztízsű tagjává vált. Életútja a kora újkori társadalmi mobilitás egyik tipikus példáját tárja elénk: a katolikus egyház sajátos pozíciójának köszönhetően évszázadokon keresztül a felemelkedés lehetőségét nyújtotta az alacsonyabb származású fiatalok számára. A püspöki székek a korszakban előre haladva ugyan egyre kevésbé voltak elérhetőek nem nemesek számára, a szerzetesi közösségek azonban továbbra is nyitva álltak előttük. A lilienfeldi konventben is többségben voltak a nem nemesi, elsősorban polgári származású rendtagok.

A fejezet egy kiterő erejéig összehasonlítja Wieser apáti működését a kor három másik, a szakirodalomból jól ismert alsó-ausztriai szerzetesi előljárójáéval. A Gottfried Bessel (bencés apátság, Göttweig), Robert Leeb (ciszterci apátság, Heiligenkreuz) és Hieronymus Übelbacher (ágostonos prépostság, Dürnstein) tevékenységével történő összehasonlítás során kirajzolódnak a 18. század első felében működő apátok, prépostok főbb jellemvonásai, amelyek a hangsúlyeltolódások ellenére sok hasonlóságot mutatnak egymással a pasztoráció, a tudományos tevékenység vagy a barokk templomépítészet támogatása terén.

A következő fejezet a lilienfeldi Szent József-társulat történetébe kalauzolja az olvasót. Először betekintést nyerünk a Szent József-kultusz ausztriai meghonosodásának körülményeibe, valamint a Habsburg-dinasztia egyes tagjainak Lilienfeldhez fűződő kapcsolatába. A fejezet a vallásos társulatok szerepével is foglalkozik. Ezeket a közösségeket Thomas Winkelbauer személetes hasonlatát alkalmazva „lelki biztosítótársaságoknak” nevezi: a 17-18. századi katolikusok tagságuk révén kívánták biztosítani maguknak az üdvösséget, részint az életükben végzett jámbor cselekedetek által, részint pedig haláluk után a közösség életben maradt tagjainak közbenjáró imádságai segítségével. A lilienfeldi társulat a jelentősebb testvérületek közé tartozott: egyrészt Matthäus Kollweiß (1620–1695) apát, a ciszterci rend ausztriai és magyarországi általános helynöke, a bécsi egyetem rektora alapította 1653-ban, másrészt a társulat kezdettől fogva élvezte a Habsburg-dinasztia tagjainak támogatását.

Kollweiß apát 1655-ben elérte, hogy VII. Sándor ún. „főtársulat (*archi-fraternitas, Erzbruderschaft*)” rangra emelje, ami számos előnyvel járt (helyhez nem kötött búcsúk hirdetése, filiák alapítása stb). A pápa emellett egyesítette a társulatot a római Szent József-társulattal (*Arcifraternita di San Giuseppe dei Falegnami*), így közvetlen kapcsolatot teremtve a lilienfeldi közösség és a katolicizmus központja között. A lilienfeldi társulat ezt követően számos filiát alapított, köztük 1735-ben a borsmonostori apátságban működő Szent József-társulatot. A lilienfeldi „főtársulat” a többi hasonló vallási közösséggel együtt II. József 1783. évi rendeletét követően szűnt meg. A társulat jelentőségét mutatja az is, hogy rektorai a főpapság és főnemesség tagjai közül kerültek ki. Magyar főnemesei családok tagjait is megtaláljuk a rektorok között: Esterházy Pál

későbbi nádort (1679), Drugeth Bálint korbáviai választott püspököt (1690), Bornemissa János erdélyi alkancellárt (1723), Eszterházy Jánost (1733), Erdődy György kamaraelnököt (1741), Forgách Pál rosoni választott püspököt (1744), Batthyány Károly József tábornokot (1758) és Széchényi Ignácot (1765). A társulatnak fennállása során több mint háromszázezer tagja volt, a létszám 1755-ben érte el a csúcspontját, amikor 12 578 tag csatlakozott hozzá. Ez az adat érzékletes példája a Habsburg Monarchia területén megfigyelhető ún. kései konfesszionalizációnak. A fejezetből képet kapunk a társulat anyagi helyzetéről, és a megjelentetett nyomtatványokról is, amelyek között magyar nyelvű is szerepel.

A kötet harmadik nagy tematikus egysége P. Chrysostomus Wieser lelkipásztori tevékenységét mutatja be, amely több szálon kapcsolódott a Szent József-társulathoz, mivel Wieser 1698 és 1707 között a társulat *praesese* is volt. Ezek közül az annabergi gyermekprédikációkat (*Annaberger Kinderlehren*) érdemes kiemelni. A kötet részletesen elemzi ezeket, és függelékben teljes szövegeket is közli. Az egyszerű nyelvezetű, sokszor kérdés-felelet formájában megírt prédikációk egységes felépítést mutatnak: mindegyiket egy latin nyelvű bibliai idézet vezet be, amelyet a szöveg rögtön német fordításban is közöl. Ezt követi a prédikáció témájának megadása (pl. Advent, utolsó ítélet, istenkáromlás), amelyet ezután részletesen tárgyal, és példákkal illusztrál. Wieser természetesen felnőttek számára is írt prédikációkat, ezek külön csoportját alkotják a Szent József-társulat tagjainak készült szövegek.

A kötet főszerzőjét terjedelmes függelék egészíti ki. Itt találjuk a már említett gyermekprédikációk mellett a lilienfeldi Szent József-társulat vezető tisztségviselőinek névsorát, az apátságban őrzött, Chrysostomus Wieserhez és a Szent József-társulathoz köthető tárgyak katalógusát, valamint P. Chrysostomus prédikációinak listáját is.

A kötetnek felróható, hogy (felvállaltan) nem foglalkozik a 18. századi katolikus konfesszionalizáció kutatásának elméleti és módszertani kérdéseivel, a vizsgált jelenségeket általánosan az „ellenreformáció” témakörébe utalja. Ez szokatlan megoldás egy német nyelvű történettudományi munkától, hiszen a kérdésnek hatalmas német irodalma van. A magyar olvasónak ezenkívül a téma hazai leágazásainál támadhat hiányérzete: a szerző ugyan számos levéltárat felkeresett, de magyarországi forrásokat nem használt munkája megírásához. Ettől eltekintve a kései konfesszionalizáció korának magyarországi kutatói is haszonnal forgathatják a kötetet, mert az számos új és érdekes adattal gazdagítja a *Pietas Austriaca* 17. század végi és 18. század eleji megnyilvánulásairól szerzett eddigi ismereteinket.

(ism.: *Forgó András*)